

Reakcije stare Jugoslavije na rapalsko mejo v luči loškega ozemlja

Odnose med Italijo in našo državo po letu 1918 so kmalu obravnavali in jih še danes obravnavajo razni instituti in slavni posamezniki z naše, pa tudi z nasprotné strani. Marsikaj so že ugotovili in zaključili, današnja tema pa je pokazala, da je še mnogo nepovedanega. Takoj po umiritvi razmer po prvi svetovni vojni so v Kraljevini SHS ugotovili, da je rapalska meja (bila) krivična. Poleg naše Primorske je Italija segla tudi po Dalmaciji. Toda bili smo nova država, ki je navzven morala pokazati hvaležnost, čim večjo demokracijo in dobrososedske odnose. V smislu tihega špičenja proti Italiji so v Splitu, kjer je bil potem sedež, leta 1922 osnovali *Udruženje Jadranske straže*. To društvo se je režimsko, nacionalno, pa tudi z ljubitelskim prepričanjem širilo po vsej državi v latinici, vendar v južnem jeziku. Hierarhija je šla od glavnega odbora v Splitu do podmladka na loških šolah. *«Zadatak je udruženja čuvanje nacionalnog obeležja i tradicija jugoslovenskog mora i primorja, budjenje u svim slojevima naroda svesti o važnosti mora i primorja, unapredjenje izkoriščavanja jugoslovenskog mora i primorja za sve državne i narodne potrebe, i podupiranje na svakom polju svakog rada, koji je s time u ma kakvoj vezi. Zadatak je udruženja i širenje upoznavanja mora i primorja i propaganda za posetu primorskih krajeva.»* Zaščitnik je bil kraljevič Petrček, pozneje že imenovan kralj Peter II. Leta 1933 so Krajevni odbor Jadranske straže organizirali v Škofji Loki. Arhiv društva je ohranjen od leta 1936 do 1941. Nemogoče je, da bi v kratkem prispevku navajal zgodovino loške podružnice. Iz imenikov članstva in občnih zborov je razvidno, da je bilo članstvo svetovnonazorsko različno, vendar bolj liberalno, na vsak način pa režimsko podprto. Obvezno najdemo med njimi sreskega načelnika, pred letom 1936 vodjo sreske izpostave, vodilne državne uradnike, oficirje, upravitelje šol, učitelje, ugledne trgovce, gostilničarje, obrtnike, zdravnika in privatnike. Načelnik oblastnega odbora PJS (podmladka) v Ljubljani leta 1939 je bil loški rojak, prof. dr. Lovro Sušnik, na stara leta sotrudnik prvega desetletja Loških razgledov. Takrat je bil načelnik prosvetnega oddelka banske uprave. Na takšnem mestu je seveda moral sodelovati. Zaradi takšne heterogene sestave je bil ton delovanja društva prisiljen. Osnovna dejavnost loške podružnice je bila denarna podpora šolam za organiziranje podmladka, kateremu so omogočili izlete in ekskurzije

na naše morje, za letovanje šolarjev na morju. Za ostale člane so organizirali predavanja in proslave, predvsem proslavo jadranskega dneva. Če navedem, da je bil med predavatelji dr. Lavo Čermelj, nam je smisel društva znan. Iz zapisnikov je razvidno, da so si veliko zadali, pa režimsko primerno malo opravili. Vedno so tarnali o tehničnih ovirah in zaposlenosti njihovih članov pri drugih društvih. Od napovedanih sej so jih opravili vedno manj in še te niso bile sklepčne. Težave so bile tudi s članstvom, saj so bili njihovi člani, večinoma državni uradniki, pogosto premeščeni. Iz oblastnega odbora v Ljubljani so jih leta 1939 takole bodrili: *«Znamo nam je, da je društveno delo naših odbornikov na deželi spremljano s sto ovirami in težavami, zato je tudi vsak njihov uspeh toliko več vreden. Priporočamo novemu odboru, naj skuša privediti kako zimsko akademijo s sodelovanjem PJS, katere čisti dohodek naj bi se uporabil za izlet naše organizirane mladine na Jadran, kar bi mnogo pripomoglo k širjenju naše ideje, a vam olajšalo propagandno delo. Vztrajajte z nami vred, da bomo s skupnimi silami privedli našo domovino do njene veličine na morju.»* Leta 1940 so doživeli najhujšo krizo vodenja društva, saj sta bila premeščena v službi predsednik in tajnik. Pogovarjali so se o likvidaciji društva in zamenjavi tega s poverjeništvom. Oblastni odbor iz Ljubljane jih je ohrabil v vztrajanju, saj *«v garnzijskem mestu, ki je polno urador in šol in pridobitnih slojev, se bo vendar našla peščica ljudi, ki bi hoteli pomagati društvu preko težkoč in mu omogočiti zopet redno poslovanje.»* S skupnimi močmi so društvo pripeljali v leto 1941, ko je z okupacijo propadlo. V najsvetlejših obdobjih, okrog leta 1939, je imelo od 50 do 60 članov.

Drugačnega, bolj revolucionarnega kova, je bilo *Prosvetno in podporno društvo Edinost v Škofji Loki*. Dopise so zaključevali s parolo: *Čuvajmo Jugoslavijo, da rešimo brate v robstvu*. Registrirano je bilo leta 1932, vendar so ohranjeni spisi šele od leta 1936 dalje. Člani društva so bili predvsem emigranti. Krovna organizacija je bila Savez jugoslovenskih emigrantskih udruženja u Jugoslaviji. Na tem mestu ne bom našteval, s katerimi podobnimi društvi v Sloveniji in v drugih delih Jugoslavije so sodelovali, si dopisovali, bolje rečeno so jih drugi obveščali o svojem delovanju. Lastnih dopisov je ohranjenih malo. Med drugim so se največ ukvarjali z dovoljenji za zaposlitev pribeglih italijanskih državljanov. Težava je bila v tem, da je bilo v sami Loki bolj malo pribežnikov, več pa v obeh dolinah, ki so mejile na Italijo. Leta 1936 so poročali, da je društvo v zadnjem času izpolnilo približno petdesetim članom potrebne tiskovine za vložitev prošenj za zaposlitev. Društvo je delovalo kot nekaka postaja za emigrante – begunce, ki so prihajali iz Julijske krajine skozi Škofjo Loko. Tega leta so izplačali 66 emigrantom skupno 654 dinarjev. Želeli so pridobiti tudi del sredstev iz fonda za «Abesince», ki ga je imela na razpolago sreska izpostava. Abesinci so bili posebna kategorija beguncev, primorski fantje, ki so se odtegnili službi v italijanski armadi, predvsem v vojni Italije v Abesiniji. Leta 1937 je dr. Jarc, odvetnik v Škofji Loki in član odbora, poslal poročilo o delu na zvezo v Ljubljani in v dopisu navedel, da društvo le po malem deluje. Po odhodu Andreja Zege, uradnika na Mlekarski šoli v Škofji Loki, ki je bil predsednik društva, je dr. Jarc podeljeval predvsem podpore. Število emigrantov se je skrčilo. V Loki jih je bilo še veliko, vendar so se naturalizirali in niso več pokazali zanimanja za društvo.

Predvsem je pri tem mislil na ustanovitelja društva, takrat že šolskega upravitelja Jakoba Rojica. Naprej iz Loke sta odšla Zega in Berdon. Zanimivo za to društvo je, da so se ohranile Popisnice pribežnikov – narodnih priseljencev. Žal je le ena popisnica s slovenskimi rubrikami. Ohranili so se nam le srbski obrazci – *Spisak podataka o stranom državljaninu*. Večina popisnikov je bilo iz hribovitega mejnega predela, ki je od nekdanj gravitiral v loški prostor, po starem iz tolminskega v loško gospostvo. Ti ljudje niso bili neposredno nacionalno ogroženi, iskali pa so delo na naši strani. Tu so imeli sorodstvo, predvsem v mejnih predelih obeh dolin. Del »priebežnikov« je verjetno že prej bival v naših krajih, vendar so imeli še staro avstrijsko državljanstvo, oziroma domovinstvo na Primorskem v krajih, ki so po vojni pripadli Italiji. Ta kategorija pribežnikov ni imela eksistenčnih problemov. Del pribežnikov pa je gotovo imel politično noto, saj je bilo njihovo poreklo globlje na Primorskem. Ti tudi niso registrirani pri društvu, ker je bil njihov namen oditi dalje. Po ohranjenih spiskih bi lahko sklepali, da so v Loki posredovali za 80 do 90 pribežnikov. Njihova imena so ohranjena. Naj navedem le nekatera bolj znana imena, ki so zapustila sled in spomin v Loki in okolici: dr. France Jarc, odvetnik, Škofja Loka, Doberdob, Ljudevit Batista, sodnik, Škofja Loka, Pavle Česnik, uradnik na sreskem načelstvu, Dušan Kafol, sreski gozdar, Danilo Berdon, občinski delovodja na Trati, Dolina pri Trstu, Ludvik Jercog, občinski delovodja, Zminec, Trst okolica, Franjo Gerželj, narednik, Postojna, inž. Srečko Šabec, ravnatelj Mlekarske šole, Franjo Pavlica, strokovni učitelj na Mlekarski šoli, Berta Pagon, učiteljica v Škofji Loki, Marija Ditrich, učiteljica v Retečah, Janko Tušar, učitelj Sovodenj, Jakob Rojic, šolski upravitelj v Škofji Loki, Cerčno, Jože Krapš, šolski upravitelj, Milena in Stane Rapotec, Feliks Bavdaž, mizarški mojster, Avgust Doljak, šofer, in Slavko Širok, mizarški pomočnik, oba Gorica, Solkan, Alojz Leban, delavec, Sv. Lucija, Anton Leban, Šempas, Anton Gantar, mesarski pomočnik, Albina in Leopold Šole itd. Za tiste najbolj zanimive ilegalce izvemo iz pričujoče knjige. Skozi Loko so šli Bevk, Kosmač, tigrovcí itd. Zanimivo bi bilo ugotavljati po arhivih v Beogradu, če se da, ali se bo dalo, kako sta se državi med seboj gledali v zvezi z legalnimi in ilegalnimi prehodniki meje. Predvsem bi bili zanimivi predvojni fondí ministrstev za zunanje zadeve, vojske in financ, oziroma ministrstva, kamor so spadali financarji. Pavšič navaja, da so za pomembnejše emigrante špicljali med Beogradom in Rimom. To so bile zadeve v pristojnosti obeh zunanjih ministrstev, gradivo pa so pripravljale posebne službe, višje matematike. Politíčne policije pa so bile od nekdanj v vseh režimih dobro organizirane.